MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

SÁRKÁNY, Mihály
Emberi botlások és a társadalmi rend helyreállítása – egy rendhagyó kikuju házasság esete / Human beatings and restoring social order – a case of an unusual Kikuyu marriage
Eredeti közlés /Original publication:
in: Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István szerk.: *Harambee*. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára, 2006, Pécs, Publikon Könyvek, 330–337. old.
Elektronikus újraközlés/Electronic republication:
AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR – 000.002.928
Dátum/Date: 2018. június / June
filename: sarkany_2006_EmberiBotlasok
Ezt az információt közlésre előkészítette
/This information prepared for publication by:
B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd
Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document:
SÁRKÁNY, Mihály: Emberi botlások és a társadalmi rend helyreállítása – egy rendhagyó kikuju házasság esete / Human beatings and restoring social order – a case of an unusual Kikuyu marriage, *AHU MATT*, 2018, **pp. 1–14. old.**, No. 000.002.928, http://afrikatudastar.hu
Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:
Közkönyvtárakban / In public libraries
Kulcsszavak/Key words
magyar Afrika-kutatás, a felavatás és a házasság szabályozása a kenyai kikujuknál, a hagyományos formák áthágása, a kivételek feltárása, kikuju és maszáj testvériség, a hazásság előtti teherbeesés büntetése mindkét fél esetében

African studies in Hungary, regulation of initiation and marriage at the Kenyan Kikuyu, abortion of traditional forms, exploring the exceptions, Kikuyu and Masai brotherhood, punishment of premature pregnancy for both parties
---

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages
* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration
* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

EMBERI BOTLÁSOK ÉS A TÁRSADALMI REND HELYREÁLLÍTÁSA – EGY RENDHAGYÓ KIKUJU HÁZASSÁG ESETE

SÁRKÁNY, Mihály

in: Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István szerk.: *Harambee*. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára, 2006, Pécs, Publikon Könyvek, 330–337. old.

Az Európán kívüli társadalmakról készült szociálantropológiai leírások többsége, különösen a második világháború előtt, olyan világot mutatott be, amelyet egyértelmű szabályok uralnak, és az emberek ezek szerint a szabályok szerint viselkednek. Emiatt óhatatlanul azt a benyomást keltették, mintha viszonylag kevés konfliktus támadt volna egyes társadalmakon belül, ellentétek inkább társadalmak között támadtak. Ez a szemlélet hatotta át azokat a munkákat is, amelyeket a kikujukról szóló meghatározó monográfiáknak tekinthetünk, amelyek a leggazdagabb adatanyaggal szolgáló források, minden további vizsgálódás kiindulópontjai, ám nem mindig nyújtanak magyarázatot a valóságban előforduló, rendhagyónak látszó eseményekre.[1]

A probléma

1995-ben vagyunk, Rītītīben.[2] Már másodszor járok itt. Két évvel ezelőtt két hónapot töltöttem a faluban a kistermelők kávétermesztését

[1]Ilyennek tekintek két munkát: Kenyatta 1938 és Leakey 1977. A kikujuknak óriási az irodalma, a társadalom szervezetére és működésére vonatkozóan ennek legjobb bibliográfiáját Yvan Droz 1999 közli monográfiájában. Sajnos ennek jelentős része Magyarországon nem elérhető, ezért csak kevés forrásra támaszkodhattam tanulmányom írása során.

[2] Az *ī*-betűt a szó első szótagjában *é*-nek, a többiben *i*-nek ejtették. A kikuju szavak átírásánál a ma Kenyában elfogadott, egyszerűsítő angol átírást köve-

vizsgálva, és most is ezt a munkát folytatom. A kikuju nyelvet kevéssé beszélem, bár egyre többet értek belőle. Ahogyan akkor, Richard Muriuki Mathenge barátom segít a tolmácsolással. Csak hétvégeken tud velem lenni, mert van állása Nairobiban. Hétköznapokon alkalmi tolmácsok segítenek. Mathenge nagyanyjánál lakom, Wanja-nál, aki ebben az évben 79 éves. Esténként hol erről, hol arról beszélgetünk Mathengével, testvéreivel, a nagymamával és az alkalmi látogatókkal petróleumlámpa mellett.

1. kép: A két barátnő beszélget. Sárkány Mihály felvétele, Rītītī, Kenya, 1995

Egy este Wanja idős barátnője járt ott, az egyik faluöreg, Wachira bácsi édesanyja, aki néhány évvel Wanjánál is idősebb. Wachira bácsi édesanyját Wanjirunak hívják, és az ilyen névvel rendelkezők szemmel verők hírében állnak.[3] Mindketten igen beszédes természetűek voltak, jó emlékezőképességgel megáldva. Élénk társalgásukra fel kellett figyelnem. A két idős asszony láthatólag örömmel idézte fel azt az időszakot, amikor oda voltak értük, és ők is valakiért. Wachira bácsi édesanyja elmondja, hogy őt harminc kecskéért váltották meg családjától.[4] Öt kérője volt, mind hozták az állataikat, tele volt velük a ka-

tem. A hangok az angol kiejtéshez közel állóak, kivéve a *th*-t, amely *h*-val kísért *t*.

[3] Sárkány 1999, 98. old.

[4] Ez a szám tökéletesen egybevág azzal, amit Kenyatta törvényesnek nevez, bár hozzáteszi, hogy nemzetségenként és körzetenként változó volt a szám,

rám a házuknál. Végül választania kellett, ő dönthetett, ami azt jelentette, hogy kikergette a többi állatait, csak a férje nyáját hagyta ott.

Wanja elmondja, hogy érte hárman voltak oda, de valahogy a férjét „érezte a vérében", aki pedig rokona volt. Férjével Laikipia tartományban kerültek közel egymáshoz, ahova mindketten elmentek dolgozni egy fehér ember farmjára. Hogy-hogy rokon, tettem fel a kérdést. Közös volt a nagyapjuk, derült ki. Első unokatestvérek voltak tehát, és nem házasodhattak volna össze.

A kikuju szokás szerint ugyanis első unokatestvérek házassága, mind apai, mind anyai ágon tiltott. Anyai ágon a másod- és harmadfokú unokatestvérek házasságát nem tiltották, hiszen különböző családokba, ezáltal különböző leszármazási ágakba (*mbarī*) tartoztak. Apai ágon viszont a harmadfokú unokatestvérek házassága is tiltott volt, ha csak a felek át nem estek egy a rokoni kapcsolatot eltörlő szertartáson.[5]

A megoldás

Wanja azonban mégis férjhez ment a neki kedves első unokatestvérhez, de nem a szokásos módon. Nem volt egyezkedés a családok között, férje nem fizetett menyasszonyváltságot, csak összeköltöztek. Ezt azonban nem tehették meg abban a faluban, ahol a férje honos volt, ahol joga volt a családi föld egy részére,[6] mert a család nem engedte. Ezért abban a faluban éltek először, ahol Wanja nőtt fel. Wanjának azonban fia született. Ebből a család látta, hogy jó ez a házasság, ezért megengedték, hogy a férj falujába visszaköltözzenek és mindenki által elfogadott házasságban éljenek együtt.

Sem férje, sem elsőszülött fiúk már nem élt akkor, amikor a faluba érkeztem 1993-ban, de élt még második fiúk, aki a keresztségben a Michael nevet kapta, s ezért névrokonok voltunk, ami jelentőséggel bíró kapcsolat a kikujuk körében. Élt még egy leánya egy közeli, bevásárló központnak nevezhető településen, nem a faluban, aki tanítónő

30–80 juh és kecske között mozgott, és a kecskék tehénnel is kiválthatók voltak, egy tehén 10 kecskének vagy juhnak felelt meg (Kenyatta 1938, 168. old.). Tartózkodásomkor elvileg 72 kecske volt a menyasszonyváltság, a *roracio*, ám gyakorlatilag összesen nem volt ennyi kecske a faluban.

[5] Leakey 1977, 815–816. old.

[6] A kikuju földtulajdoni és -használati viszonyokról lásd Sárkány 2001.

volt. Elsőszülött fiának felesége és leszármazottai (hat fiú, a leányuk már férjnél volt, egy másik településen élt) valamint másodszülött fia, annak felesége és öt gyermekük vele egy udvaron élt. Tiszteletreméltó család volt Wanjáé, sok rokonnal a településen és egy egyetemet végzett családtaggal.

A magyarázat

Amikor megismertem Wanja rendhagyó házasságának történetét, kíváncsi lettem. Végtére is hogyan házasodhatott össze egy közös nagyapa két unokája, hogyan léphettek túl az első unokatestvérek minden irányban tiltott tilalmán. Elmentem ezért másnap Wachira bácsihoz, a faluöregek egyikéhez, Mathenge barátommal együtt, hogy felvilágosítást kapjak. A dolog Mathengét is érdekelte, láthatólag ő sem tudott mindent a saját családjában történtek hátteréről.

2. kép. Wachira bácsi, a faluöregek egyike.
Sárkány Mihály felvétele, Rītītī, Kenya, 1995.

Wachira bácsival jó viszonyban voltam régóta. Ráadásul 1995-ben, amikor visszatértem a faluba, legelőször vele találkoztam még Karatinában, a közeli városban, ahol ráköszöntem nevén nevezve, amit boldogan híresztelt el hazamenve. Mondhatni barátságunk ellenére elő-

ször nem könnyen állt kötélnek. Láthatólag meglepte, hogy hallottam az esetről, mintha olyanra derült volna fény, amelyet jó lett volna a szőnyeg alá söpörni. Végül nem akart tudatlanságban hagyni és a következő történetet mondta el.

Volt egy fiatalember, Kenyua, akinek volt felesége, voltak gyermekei. Ám az asszony megint áldott állapotba került, ezért odaköltözött hozzájuk a feleség húga, hogy segítsen a nénjének. Úgy adódott azonban, hogy Kenyua a húgot is teherbe ejtette. Ez nem volt megengedhető a kikujuk között, mert ugyan lehetett egy férfinek több felesége, de azok nem lehettek egymás testvérei.[7]

Ezért az volt a törvény, hogy nem maradhattak volna életben, Kenyuának meg kellett volna ölnie felesége húgát még várandós korában. Kenyua azonban nem akarta megtenni ezt, ezért a *muhīrīga*, a nemzetség öregjeihez fordult, hogy ők döntsék el, mitévő legyen. Az öregek összegyűltek, de nem jutottak dűlőre. Ezért úgy határoztak, hogy megvárják, amíg megszületnek a gyermekek, akkor hoznak majd döntést. Amikor megszülettek a gyermekek és egészségesek voltak, akkor azt a döntést hozták, hogy az egyik lányt kinevezték kikujunak (*nyakikuyu*), a másik lányt maszainak (*nyokafi*). A gyermekeket a továbbiakban elkülönítették minden fontos rituális alkalommal, azaz amikor leölt állat húsát szétosztották. Emellett különböző avatási szertartáson estek át. Az elkülönítés teljessé tétele érdekében a húgnak vissza is kellett költöznie szülei falujába.

Minderre azért volt mód, mert a kikuju nemzetségeknek két szárnya lehet. Az egyik a *kikuju* szárny, a másik a *maszai* szárny. Az, hogy ki melyik szárnyba születik bele, azon múlik, hogy az anya kikuju vagy maszai volt.

Wanja esetében az történt, hogy ő a *kikuju* szárnyba tartozott, míg férje a *maszai* szárnyba, ezért jöhetett létre a házasság – volt a magyarázat, ám az nem derült ki, hogy Kenyua leszármazottai-e ők, jóllehet

---

[7] A rendelkezésemre álló forrásokban nem találtam meg *expressis verbis* a szororális poligínia tiltását, ám közvetve ezt a nézetet alátámasztja Leakey, amikor arról ír, hogy ha feleség, aki még nem bizonyult meddőnek, mégis gyermekszülés előtt halt meg, akkor családja vagy kénytelen volt visszaszolgáltatni a menyasszonyváltságba kapott állatokat, vagy az elhunyt egyik leánytestvérét esetleg féltestvérét odaadta a férj családjának. A leány azonban nem lehetett a megözvegyült férj felesége, csak egy másik családtagé. Mindez csak az érintett leány beleegyezésével történhetett meg (Leakey 1977, 808. old.).

a név használatos volt a családban. Mathenge legidősebb bátyját Kenyuának hívták, ugyanúgy, mint Wanja férjét, aki a jelenleg élő Kenyuának apai nagyapja volt, s ugye, ha a történet rájuk vonatkozik, Wanja férjének nagyapja is lehetett Kenyua, bár a leszármazásnak ezt a szakaszát nem világította meg Wachira bácsi.

A magyarázatot, mindenesetre, elég meglepőnek találtam. Ezek után Wachira bácsi röviden vázolta a kétféle avatás eltérő vonásait is, legalábbis a fiúkra vonatkozóan. A *kikuju* ifjak csoportos avatásával szemben ugyanis a *maszai* módra avatottakat egyénileg avatták be. A ház mögött egy marhabőrön történt meg a körülmetélés. Ezt követően az így beavatott nem előre, hanem háttal ment a házba, és mint mondta „ez a testtartás az idegen földről való kihátrálás testhelyzete" volt.

Azt is elmondta Wachira bácsi, hogy mód volt a *maszai* szárnyból átkerülni a *kikuju* szárnyba, legalábbis a *maszai* anya utolsó szülöttje átmehetett egy ilyen avatáson, de csak azt követően, hogy a körülmetélés sebe begyógyult. A szertartás az átrepülést szimbolizálta. Az avatandó fejére, karjára, lábaira madarakat aggattak úgy, mintha gyöngyöt hordott volna ékszerként. Mint szinte minden lényeges kikuju szertartáson, itt is juhot áldoztak, amit az idősebb rokonok ettek meg.

Tanulságos források

Ahhoz, hogy a megoldást és a magyarázatot értelmezhessük, többet kell tudnunk arról, hogy egy kikuju hogyan, milyen csoportok keretében illeszkedik bele saját társadalmába, ezekbe milyen avatások révén kerül be, továbbá arról, hogy hogyan tekintenek a kikujuk a megszületett gyermekekre. Ebben a korábbi tanulmányok nyújtanak segítséget.[8]

A kikuju nép kilenc vagy több nemzetségre (*muhīrīga*) oszlik. A kilences szám annak a kilenc lánynak a nevéből adódik, akik a kikuju nép alapítóinak, Kikujunak és Mumbinak a lányai voltak. A bizonytalanság a számokban azzal függ össze, hogy sem embereket, sem állatokat nem szabad megszámolni a kikuju vélekedés szerint, csak felsorolni. Mindenesetre mindmáig a kikujuk többnyire tudják, hogy mi-

[8] Az alábbiakat Kenyatta 1938, 1–19, 130–230; és Leakey 1977, 511–1074. old. alapján foglalom össze, pontosabb utalást csak néhány konkrétumnál teszek.

lyen nemzetségbe tartoznak, jóllehet a nemzetség szinte teljesen elvesztette jelentőségét. Ennél inkább tartják számon az ágazatokat (*mbarī*), amelyeket, végső soron, kivétel nélkül a nemzetségekre vezetnek vissza, ám valóságosan mindenki csak a saját ágazatának viszonylag rövid szakaszát ismeri, mégpedig addig a felmenőig terjedő szakaszán oldalirányban is nyomozhatóan, akit még számon tartanak. Ennek az ágazattöredéknek a jelentősége is eltérő. Laikipiában csekélyebb.[9] Nyeriben viszont engem úgy tájékoztattak, hogy rendkívül hatékony, kölcsönös segítséget, védelmet nyújtó csoport, amelynek elnöke és titkára van, és az ágazat öregjeinek tanácsát összehívják szükség esetén, például, ha valakinek anyagi segítséget kell nyújtani. Végül a még kisebb rokoni csoport a család (*nyumba*), amely egy férfiből és feleségéből vagy feleségeiből, valamint gyermekeikből áll.[10]

A megszületett gyermekek a születést követő előírásos névadás keretében elsősorban a családi hálóba, az ismert, számon tartott rokonok körébe kerülnek bele azáltal, hogy az egymást követő születések szigorú sorrendjében kapják meg vérrokonaik nevét. Fiúk esetén a sorrend: apai nagyapa, anyai nagyapa, apa fivére, anya fivére, apa féltestvér fivére stb. Leányok esetén a sorrend: apai nagyanya, anyai nagyanya, apa nőtestvére, anya nőtestvére, apa féltestvér nőtestvére stb. A névadásnak messze vezető következményei vannak az ősök továbbéltetése tekintetében, amelyről még szó esik. Szempontunkból most az a fontosabb, hogy a sorrend egyben az apai ág elsőbbségét is mutatja, ezáltal jelzi, hogy a megszületett gyermek az apa nemzetségébe tartozik.

A névadást azonban követte régebben egy második szertartás a gyermekek ötéves kora tájt. Addig a gyermek elsősorban az anyjáé, amit legerőteljesebben talán az fejez ki, hogy a gyermek esetleges halála esetén az anyának kellett gondoskodnia a holttestről, a családból csak az anya esett át tisztító szertartáson. A kos leölésével járó, a gyermek újjászületését szimbolizáló szertartást követően a fiúk apjuk kunyhójába költöztek, a leányok maradtak csak anyjukkal, azaz megkezdődött a schismogenesis, fiúk és leányok különböző életformára és mentalitásra nevelése, hogy Bateson kifejezésével éljek.[11] A múlt idő

---

[9] A Laikipiában megfigyelhető változásokról kiváló áttekintést ad Droz 1999, 115–231. old.

[10] Emellett létezik a kikujuknál is az Afrika más pontjairól sem ismeretlen nők közötti házasságkötés, bár rendkívül ritka (Tietmeyer 1991).

[11] Bateson 1938, 175. old.

használata ennél a jelenségnél indokolt, mert ezt a szertartást mára kiszorította a keresztelő, amikor a kikujuk egy keresztény nevet is kapnak, s ahogy megfigyeltem, fiúk és leányok külön kezelése is jórészt későbbre tolódott, az avatást követő időszakra. Addig a fiúk is részt vesznek a nőinek ítélt házimunkákban és gyakran anyjuk házában alszanak. Elterjedőben van továbbá az egész család egy házban alvása is.

Leakey azonban arról is ír, hogy nem mindenkinél zajlott le így a második szertartás. A kikujuk egy részének névadási szertartása ugyanis azonnal átment egy második szertartásba, amely révén másként illesztették be őket a társadalomba. Ennek a szertartásnak során az anyákat megborotválták, a gyermek szájába, legalábbis egy érintés erejéig koshúst adtak, amelyet anyja előzetesen megrágott, és még sok más részletben eltérően fogadták be a gyermeket. Leakey a különbségekről úgy ír, mint a kikuju társadalmon belül a *kikuju* illetve az *ukabi* „guild"-be (céh, konfraternitás, a továbbiakban testvériségnek nevezem, S.M.) való beavatásról, amelynek azután következményei vannak az ifjúavatás időszakában is, ezek eltérőek a két esetben. Érdemes szó szerint idéznünk: „Tekintettel arra a tényre, hogy az *ukabi* szó az, amellyel a kikujuk általában a *maszai* törzsre utalnak, szokásossá vált, hogy az *ukabi* testvériségről mint *maszai* testvériségről beszéljenek, és sokan azok közül, akik nem körültekintően mélyedtek el ebben a dologban, fölöttébb tévesen azt képzelik, hogy az *ukabi* testvériség avatási szertartásai a *maszai* törzséin alapulnak. Egyértelműen hangsúlyoznunk kell ezért, hogy bár az *ukabi* testvériség avatási rítusai jellegzetesen különböznek a *kikuju* testvériség avatási rítusaitól, mégis kétségkívül eredeti kikuju szokások és nem egyszerűen *maszai*któl kölcsönzöttek." Miért akkor az elnevezés? Azt gyanítja, hogy míg a *kikuju* avatási szertartásokban az ásóboton, azaz a földművelésen van a hangsúly, addig az *ukabi* szertartáson a szarvasmarhán és a juhon, ami pedig a maszai beállítottsággal mutat rokonságot. Majd hozzáfűzi. „Természetesen igaz volt, hogy ha egy kikuju gyermekként maszai földre ment és ott avatták be, ha egyáltalán visszatért kikuju földre, az *ukabi* avatási testvériségbe tartozónak tekintették."[12] Más helyütt azonban arról ír, hogy az *ukabi* avatási testvériségbe sorolás büntetés is lehetett. Példa erre, hogy ha egy ifjú más feleségével hált, és ez kiderült, száműzték maszai földre, tehát automatikusan az *ukabi* testvé-

[12] Leakey 1977, 665–666. old.

riségbe került. Még elgondolkodtatóbb, hogy ha még be nem avatott fiatal legények megverekedtek betörő maszaikkal, és egyikük megölt egy maszait, nem járhatta el a többiekkel a *karia*-táncot (büntetés) és az *ukabi* testvériségbe avatták be. Leakey megemlíti az *ukabi* testvériségből a *kikuju* testvériségbe való áttérés lehetőségét is, de ezt bővebben nem tárgyalja, nem beszél a Wachira bácsi által ismertetett kellékekről sem.[13]

Az ifjúavatás időszaka az európaiak bejövetele előtt fiúk számára 17-18 éves korban volt, az európaiak bejövetele után 14–15 éves korra csökkent, és ilyen korúak voltak azok a fiúk is, akiket 1993-as tartózkodásom során a faluban körülmetéltek, jóllehet az eseményen nem lehettem jelen. A leányok avatási ideje a menstruáció bekövetkezte előtti időre esett, amit a keblek megjelenése jelzett nagyjából 12 éves koruk tájt.

Az ifjúavatási szertartásokat rendkívül alaposan leírja Leakey. Részletes bemutatásukra itt nincs terünk, mondanivalónk szempontjából csak néhány elem kiemelését tartjuk fontosnak a két avatástípus elkülönítésére. A különböző foglalatosságokra utaló eszközökről már esett szó. A másik, ami összhangban van a Wachira bácsi által elmondottakkal, a csoportos avatás és ennek során körülmetélés, valamint az egyéni körülmetélés eltérése, ami a *maszai*nak minősített változatban fordult elő. Valójában ez sem volt egyéni, mert a fiúkat és a leányokat négyes csoportokban avatták, ám a *kikuju* testvériségbe való avatástól eltérően nem egyszerre, hanem egymást követően, és a leányokon elvégzett clitoridectomia műtéten férfiak nem lehettek jelen. Az *ukabi* testvériségbe avatás során nem mentek el a szent *mugomo* fához, ami a *kikuju* testvériségbe való beavatáskor a fiú korszaktól megszabadulás fontos szertartási helye volt. Valóban bekövetkezett a házba hátrálás, amiről Wachira bácsi beszélt, amit kiegészített ugyanakkor az előrefele bemenetel a szarvasmarhák karámjába az *ukabi* testvériségbe való beavatáskor, bár az előző mozgást, mint az óra járásával ellenkezőt, az utóbbit, mint azzal megegyezőt írta le Leakey. Végül a fiúknak a *kikuju* testvériségbe való beavatása egy férjes asszony közös, és nem mindenki által elvégzett megerőszakolásával fejeződött be, míg az *ukabi* testvériségben ezt az érintettek szülei által, szemük előtt gyakorolt szexuális aktus pótolta. Egészében véve pedig elmondható, hogy az *ukabi* testvériségbe történő beavatás jóval egyszerűbb volt.

---

[13] Leakey 1977, 584–586. old.

Az avatás eredményeként a beavatottak a kikuju társadalom teljes jogú tagjai lettek. Eddig is ismert helyük nem csupán megerősítést kapott, hanem a nemzetségen belül két testvériség szerint is elkülönültek. Ezen felül egy korosztály tagjai is lettek, ami a fiúk számára egy korcsoportrendszerbe, ezen keresztül egy katonai szerveződésbe való betagolódást is jelentett, amire ezúttal nem térek ki.[14]

El kell mondanunk, hogy az itt körvonalazott avatási szertartásokat már nem rendezik meg ilyen módon, a leányok clitoridectomiája elmarad, a fiúkat azonban körülmetélik, és sok mindent ma is megtanulnak a felkészítés során.

Leakey igen részletes leírása ellenére vannak még jócskán nyitott kérdések. Rajta kívül kevesen foglalkoztak a *kikuju* és *ukabi* különbségtétellel, Wachira bácsi adatai ezért önmagukban is értékesek. Nem tudjuk kielégítően továbbra sem, hogy kik kerültek be az *ukabi* testvériségbe, hiszen az említett esetek igen kis számra vallanak. Az utóbbi évtizedekben Valeer Neckebrouk több munkájában foglalkozott ezzel a kérdéssel, ám ezekhez a missziós kiadványokban megjelent írásokhoz egyelőre nem jutottam hozzá, Yvan Droz munkájából ismerem őket. Az idézett részek szerint azon töpreng, hogy van-e összefüggés a két testvériség és az egymást követő nevekben megjelenő strukturális bipolaritás között, vagy esetleg összefüggésbe hozhatók a kikujuk vándorlásával, amikor megszállták mai lakóterületüket, elfoglaltak maszaiktól és vadászcsoportoktól vidékeket, és mindez az ott élők integrációját igényelte.[15]

Ezek a találgatások egyelőre nem teszik lehetővé a különböző testvériségek létezésének indokolását. Ami lényeges, hogy a *kikuju* testvériség cselekményekben gazdagabb, a csoport összetartozást jobban kifejező, szent szimbólumokban inkább bővelkedő avatásával az *ukabi* testvériség szegényebb, kevésbé társadalmi esemény jellegű, a pásztorélethez inkább kötődő avatása állítódik szembe, és az így összefűzöttek csoportjába kerültek többek büntetésből, ami az *ukabi* csoport valamelyest alacsonyabb státusára vall.

Ami a kikujuk és a gyermekek viszonyát illeti, kijelenthető, hogy igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a gyermekáldásnak. Először is az elhunytak lelkeit békíti meg, hogy nevüket élők továbbviszik, ez fejeződik ki a névadásban, és a legalább négy nagyszülő nevének to-

---

[14] Ezt a kérdéskört behatóan, történelmi távlatban tárgyalja Muriuki 1974.
[15] Droz 1999, 144, 295–297. old.

vábbéltetésében. A termékenység jelentőségére vall, hogy a házasságot ugyanazon az éjszakán kétszer kell elhálni, s ha a férj erre képtelen, barátai siethetnek segítségére. Ezen túlmenően is voltak alkalmak a viszonylag szabad szexuális érintkezésre mind a leányélet és legényélet során, mind a házasságot követően, amikor a máshonnan érkezett korosztálytárs a feleségek egyikével hálhatott – jóllehet a házastársi hűségre nagy súlyt fektetnek, és megszólják a házasságot megelőzően teherbe eső leányt, és megbüntetik a teherbe ejtő férfit is.

Élni a lehetőséggel

A fentiek alapján már érthető Wachira bácsi magyarázata. Hogy pontosan mi történt, nyilván nem volt kideríthető az elmesélt esetben, amely vagy előzménye volt Wanja és férje házasságának, vagy sem, legfeljebb sejthetjük, hogy igen. Hogy valóban más anyáktól származtak-e a nővérek, nem tudjuk. Lehet, hogy csak büntetésként utalták egyik gyermeket a *maszai* testvériségbe. A lényeg azonban az, hogy volt a szabályok repertoárjában egy, amellyel helyre lehetett állítani a társadalmi békét. Ez a szabály ugyan ellentétben állt az uralkodó rendet kifejező egyéb szabályokkal, és alkalmazása azzal a veszéllyel járt, hogy mindenképpen státusveszteséget szenvednek az érintettek, hiszen elkövettek valamit, ami mellett nem mehetett el szó nélkül a társadalom. A nagyobb érdeket, az emberi élet védelmét és a gyermekáldást mindennél előbbre valónak ítélték azonban azok, akik ezekben az ügyekben döntöttek. Biztosan igazuk volt.

Felhasznált irodalom

BATESON, Gregory
1938 *Naven*. Stanford, 1958. Stanford University Press.
DROZ, Yvan
1999 *Migrations kikuyus*. Neuchâtel – Paris, Institute d'Ethnologie, Université de Neuchâtel és Maison des Sciences de l'Homme, Paris.

KENYATTA, Jomo
1938 *Facing Mount Kenya. The Traditional Life of the Kikuyu*. Nairobi, 1978. Heinemann Kenya.
LEAKEY, Louis Seymour Bazett
1977 *The Southern Kikuyu before 1903*. Vol. I–III. London, Academic Press.
MURIUKI, Godfrey
1974 *A History of the Kikuyu* 1500–1900. Nairobi – Oxford, Oxford University Press.
SÁRKÁNY Mihály
1999 „Igaz" történetek kikuju boszorkányokról. In *Démonikus és szakrális világok határán*. Mentalitástörténeti tanulmányok Pócs Éva 60. születésnapjára. Szerk. Benedek Katalin – Csonka-Takács Eszter. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet, 95–102. old.
SÁRKÁNY Mihály
2001 Kávé és földtulajdon a kikujuknál. In *Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére*. Szerk. Hála József – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet: 171–177. old.
TIETMEYER, Elisabeth
1999 *Gynaegamie im Wandel: die Agikuyu zwischen Tradition und Anpassung*. Münster, LIT Verlag.